

УДК 336.717.061:338.432

Філімонова О.Б.

*старший викладач кафедри фінансів і кредиту
Чорноморського державного університету імені Петра Могили***СУЧАСНІ УМОВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО
КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ****CONDITIONS AND TENDENCIES OF AGRICULTURAL
ENTERPRISES' BANK CREDITING DEVELOPMENT****АНОТАЦІЯ**

Стаття присвячена окресленню основних тенденцій розвитку кредитних відносин комерційних банків і сільськогосподарських підприємств. Здійснено аналіз структури та динаміки банківського кредитування сільгоспдприємств, у розрізі строків і валют, протягом 2001–2014 рр. Розглянуто формування проблемної заборгованості та основні причини її появи. Досліджено зміни відсоткових ставок та інших умов кредитування сільськогосподарських підприємств провідними банками, окреслено напрями їх подальшого розвитку.

Ключові слова: кредит, комерційний банк, банківське кредитування, надані кредити, прострочені кредити, відсоткові ставки по кредитах, сільськогосподарські підприємства.

АННОТАЦІЯ

Стаття посвящена отображению основных тенденций развития кредитных отношений коммерческих банков и сельскохозяйственных предприятий. Осуществлен анализ структуры и динамики банковского кредитования сельхозпредприятий, в разрезе сроков и валют, в течение 2001–2014 гг. Рассмотрены формирование проблемной задолженности и основные причины её возникновения. Исследовано изменение процентных ставок и прочих условий кредитования сельхозпредприятий ведущими банками, определены пути их дальнейшего развития.

Ключевые слова: кредит, коммерческий банк, банковское кредитование, предоставленные кредиты, просроченные кредиты, процентные ставки по кредитам, сельскохозяйственные предприятия.

ANNOTATION

The article deals with main development's tendencies of credit relations between agricultural enterprises and commercial banks. Structure and dynamics of agricultural enterprises' bank crediting, in terms and currencies, for 2001–2014, are analyzed. Non-paid credits and there formation are described. The author researches changing of interest rates and other conditions of agricultural enterprises' bank crediting and underlines there further development trends.

Keywords: credit, commercial bank, bank crediting, distributed credits, non-paid credit, interest rate for credit, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Кредитування сільськогосподарських підприємств відіграє досить вагомую роль у розвитку як самих підприємств, так і комерційних банків та охоплює близько 10% їх кредитного портфеля, поступаючись лише кредитуванню торгівлі та переробної промисловості. Доцільність розвитку банківського кредитування сільськогосподарських підприємств свого часу влучно обґрунтував американський професор I. Wright, який наголошував на тому, що використання кредитних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є більш продуктивним та ефективним, ніж у будь-якій

іншій сфері діяльності [11]. Адже продукція сільського господарства є основою для виробництва в інших галузях та створення нових ринків. Однак сучасний стан вітчизняного банківського кредитування усе ще не відповідає як потребам самих підприємств, так і світовим тенденціям кредитного ринку, тому потребує подальшого розвитку та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблематика представлена у широкому колі досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. Різноманітним аспектам банківського кредитування сільськогосподарських підприємств присвячені роботи таких учених, як В.М. Алексійчук, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, С.М. Колотуха, М.Й. Малік, О.О. Непочатенко, О.О. Олійник, П.Т. Саблук, А.В. Сомик, П.А. Стецюк та ін. [1-4]. Серед зарубіжних дослідників окресленої проблематики пильну увагу привертають праці E.L. Baum, E.O. Heady, H.G. Diesslin, L.P. Fetting, M. Glantz, J. Mun, M. Petrick, J.F.M. Swinnen, I. Wright [8-11].

У роботах зазначених науковців окреслені теоретико-методологічні засади та методичні аспекти розвитку кредитних відносин між комерційними банками та сільськогосподарськими підприємствами. Висвітлено особливості формування кредитного капіталу та визначення його вартості, складові системи управління кредитним ризиком банківських установ, урахування специфіки сільськогосподарського виробництва та ефективне використання кредитних ресурсів позичальниками.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сфера сучасного банківського кредитування є вкрай динамічною та мінливою. При цьому негативний вплив факторів системного та індивідуального кредитного ризику, як і вартість капіталу у банківській сфері, лише зростає. Зміна зовнішнього середовища, загальноекономічних, правових і політичних умов функціонування суб'єктів господарювання, в тому числі сільськогосподарських підприємств, вимагає змін у фінансових аспектах їх діяльності, в тому числі й залученні та використанні банківських кредитів. Усе це підвищує потребу перегляду основних тенденцій та наявних умов банківського кредитування сільськогосподар-

ських підприємств, пошуку напрямів подальшого розвитку. Зазначене зумовлює вибір теми та постановку мети дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення умов та тенденцій розвитку банківського кредитування вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- аналіз структури та динаміки кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам комерційними банками, у розрізі строків і валют;

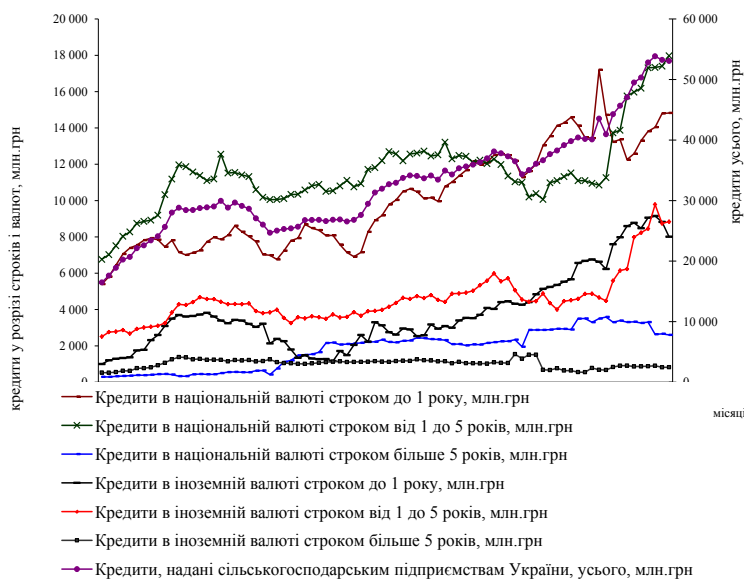
- оцінка проблемної заборгованості, зокрема прострочених кредитів сільськогосподарських підприємств у розрізі строків і валют;

- характеристика умов кредитування сільськогосподарських підприємств комерційними банками, у тому числі вартості кредитів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток банківського кредитування вітчизняних сільськогосподарських підприємств відбувається за умов впливу таких негативних факторів, як недостатнє становлення чинної кредитної системи та недосконалість наявних механізмів її реалізації, брак відпрацьованих підходів врахування особливостей господарської діяльності позичальника у кредитному менеджменті, неприйнятна сільгосппідприємствам ціна кредиту та високий рівень їх індивідуального ризику, що широко висвітлено у літературі наукового та прикладного характеру [1-4, 10]. Також розвиток зазначеного процесу стримується погіршенням макрофінансової ситуації, обмеженістю та високою вартістю банківського капіталу, зростанням системних ризиків, що зумовлені як економічною, так і політичною кризою в країні.

Однак варто відзначити, що комерційні банки тривалий час залишаються основними кредиторами сільськогосподарських підприємств, а банківський кредит – вагомим джерелом фінансового забезпечення їх функціонування. При цьому забезпеченість сільськогосподарських підприємств короткостроковими кредитами є значно вищою, ніж середньо- та довгостроковими.

За рахунок короткострокових кредитних ресурсів може фінансуватися лише частина поточних витрат на виконання технологічних операцій щодо підготовки ґрунту, посіву ярих та озимих культур, придбання насіння та посадкового матеріалу, добрив і засобів захисту рослин, пально-мастильних матеріалів. Однак складнощі виникають з фінансуванням витрат на оновлення та придбання сільськогосподарської техніки, будівництво складських приміщень, елеваторів, тваринницьких комплексів, що потребує середньострокового кредитування.

Рис. 1. Обсяг банківського кредитування сільськогосподарських підприємств України у розрізі валют і строків

Джерело: складено автором за даними Статистичного бюлетеня НБУ

Довгострокового кредитування вимагає фінансування нових видів виробничої діяльності, реалізації інвестиційних проектів, зокрема щодо садівництва, виноградарства, переробки сільгосппродукції.

Як свідчать дані Національного банку України [5], протягом 2008–2014 рр. від 32% до 50% кредитів, наданих сільськогосподарським корпораціям в Україні становили кредити строком до 1 року. Залишки коштів на рахунках сільськогосподарських підприємств по кредитах строком від 1 до 5 років коливалася від 40% до 53%, а строком більше 5 років – від 5% до 12%. При цьому як у короткострокових, так і середньострокових переважають кредити, надані в національній валюті. Тоді як для довгострокового кредитування протягом 2008–2009 років більш пріоритетною була іноземна валюта. Однак з березня 2010 р. питома вага кредитів, наданих строком понад 5 років у національній валюті, є більшою, ніж в іноземній (рис. 1).

Загалом, же вітчизняні сільськогосподарські підприємства отримували за вказаний період від 5,25% до 6,3% кредитів, що надані нефінансовим корпораціям. При цьому найнижчі суми залишків на кредитних рахунках спостерігалися у кризовому 2008 році: 17,6-20,3 млрд грн у період весняно-польових робіт, 22,1-23,4 млрд грн у період жнив і обробітку пізніх ярих культур, 24,1-28,01 млрд грн під час збирання пізніх ярих культур, підготовки ґрунту і посіву озимих культур. У 2009 році, незважаючи на складнощі подолання світової фінансової кризи, ці суми зросли до 26-30 млрд грн, що становило 6-7% кредитування не фінансових корпорацій. При цьому зростання відбулося переважно за рахунок кредитів в

іноземній валюті. Така ситуація була зумовлена коливанням курсу валют у 2008 році.

Зниження курсу та подальші позитивні очікування призвели до того, що сільгосп підприємства у червні-серпні 2008 р. активно залучали середньострокові та довгострокові кредити в іноземній валюті, переважно для придбання сільгосптехніки, будівництва, розширення діяльності. Для короткострокового кредитування перевага надавалася теж долару США, а не гривні. Відповідно, сума залишків коштів по кредитах, наданих сільськогосподарським підприємствам в іноземній валюті, у червні-жовтні 2008 р. зростала щомісяця.

Однак зростання курсу долара США відносно гривні у півтора рази у листопаді-грудні 2008 р. призвело до зростання заборгованості сільгосп підприємств по кредитах в іноземній валюті. У першу чергу протягом листопада-грудня збільшувалися залишки коштів по кредитах в іноземній валюті у гривневому еквіваленті на 10-15% виключно за рахунок зростання курсу. Однак вже з початку 2009 р. простежується зростання простроченої заборгованості з 5% наданих кредитів у січні до 12,23% на кінець грудня, із продовженням у 2010 р. до 14% (рис. 2). Тоді як до середини 2008 р. цей показник не перевищував 2,5%. Так, лише у лютому 2009 р. сума прострочених кредитів зросла на 20,58%, порівняно з січнем того ж року і на 32%, порівняно з лютим попереднього року. При цьому питома вага сільгосп підприємств у прострочен

них кредитах усіх нефінансових корпорацій перевищила 12%. І лише на кінець 2010 р. цей показник вдалося зменшити до 5%, що є середнім значенням і протягом 2011–2014 рр.

Прикметним є те, що прострочена заборгованість за кредитами в національній валюті, незалежно від строку кредитування, перевищувала середні для досліджуваного періоду показники лише протягом 2009 р., а протягом 2010–2011 рр. стабільно зменшувалася. З жовтня 2011 р. і до кінця 2013 р. сума залишків прострочених кредитів у національній валюті не перевищує 8% наданих (рис. 2). Тоді як по кредитах в іноземній валюті, незалежно від строку кредитування, проблемна заборгованість щомісяця зростала протягом 2009–2010 рр. Питома вага суми залишків прострочених кредитів у наданих досягла свого максимуму – 17% – у грудні 2010 р. І лише протягом 2011–2012 рр. зменшилася до рівня 7-9%. Така різноспрямованість динаміки прострочених кредитів залежно від валюти пояснюється різними строками кредитування.

Так, серед кредитів строком до 1 року, що були надані в національній валюті у 2009 р. і 2010 р., простроченими були 10-12%. Тоді як залишки простроченої заборгованості за короткостроковими кредитами в іноземній валюті до середини 2009 р. не перевищували 7% наданих. Однак вже у листопаді 2009 р. цей показник досяг рівня 16,6% і зростав щомісяця у 2010 р. Максимальне співвідношення прострочених і наданих короткострокових кредитів – 31,6% – зафіксовано у серпні 2010 р., після чого протягом року спостерігалося зменшення частки простроченої заборгованості. З вересня 2011 р. до кінця 2013 р. цей показник не перевищував 5%. Однак у розрізі строків найбільш проблемними серед кредитів, наданих в іноземній валюті, є середньо- та довгострокові кредити. Так, відношення прострочених кредитів, в іноземній валюті строком від 1 до 5 років, до відповідних наданих протягом 2010–першої половини 2011 рр. становило від 10% до 32%. У подальшому відбулося зменшення зазначеного відношення та амплітуди його коливань. Аналогічні відношення щодо кредитів строком понад 5 років протягом 2012–початку 2013 рр. коливалися у межах 20-30%, подекуди сягали 60%.

Однак з першого кварталу 2014 р. відбулося чергове зростання проблемної заборгованості як в абсолютних, так і відносних показниках (рис. 2). У першу чергу це зумовлено девальвацією національної валюти, загальною дестабілізацією макрофінансової ситуації, а також загостренням фінансово-економічних та соціальних проблем через політичну кризу. При цьому най-

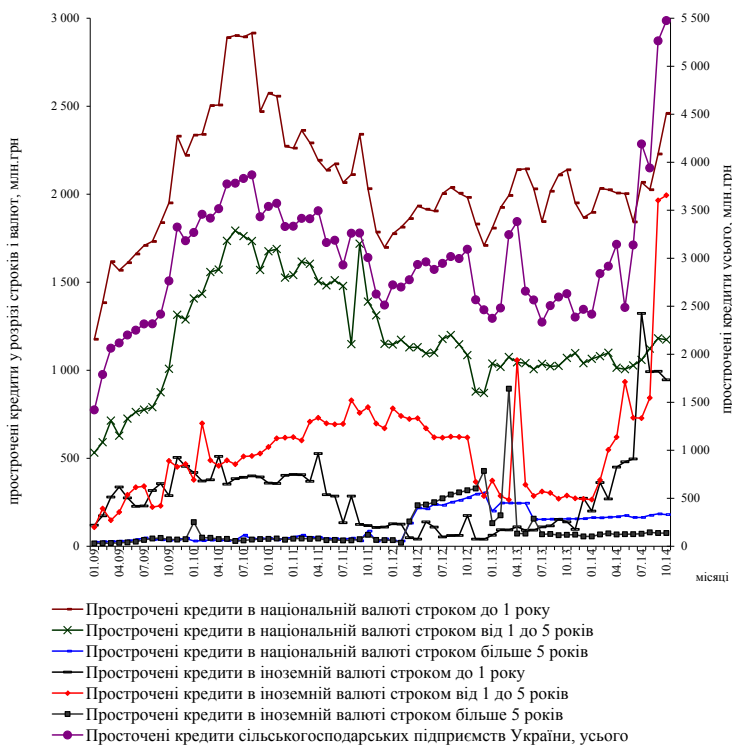

Рис. 2. Сума прострочених кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам України, у розрізі валют і строків

Джерело: складено автором за даними Статистичного бюлетеня НБУ

більшими темпами зросла заборгованість по кредитах, наданих в іноземній валюті строком від 1 до 5 років. Її питома вага серед усіх прострочених кредитів протягом 2014 р. перевищує 40%, а відношення до наданих – 20%, що зумовлює зростання загальної суми прострочених кредитів сільськогосподарських підприємств України у другому півріччі 2014 р. Однак середньострокова заборгованість в національній валюті в абсолютному вимірі суттєвих змін не зазнала, тоді як питома вага серед усіх прострочених зменшилася до рівня 20-25%. Серед простроченої заборгованості за кредитами, наданими в національній валюті, найбільшим темпом зростають у 2014 р. кредити до 1 року, однак їх питома вага скорочується, а відношення до суми наданих залишається на тому ж рівні, що й у попередні 2 роки.

Тенденція погашення довгострокових кредитів сільськогосподарських підприємств є дещо іншою. Співвідношення залишків коштів по прострочених і наданих кредитах строком більше 5 років в національній валюті у 2009 р. було від 6% до 8,5%. У 2010–2011 рр. цей показник зменшився до 1,5-4%. Однак вже з квітня 2012 р. до січня 2013 р. коливався у межах 10-13% з подальшим поступовим зменшенням. Натомість по довгострокових кредитах в іноземній валюті зазначене співвідношення почало стрімко зростати з березня 2012 р. і коливалося надалі від 20% до 31%. Максимальне значення 59,11% було зафіксовано у березні 2013 р., після чого різко скоротилося до 10,59% і надалі тримається у межах 11%.

У той же час зазначимо, що серед усіх кредитів сільськогосподарських підприємств 67-75% наданих і 65-77% прострочених кредитів протягом 2008–першої половини 2014 рр. – це кредити в національній валюті. Серед них надано 35-40% кредитів строком до 1 року, 45-57% строком від 1 до 5 років, а також 2-3% у 2008-2009 рр. і 7-10% у 2010–першій половині 2014 рр. строком понад 5 років. При цьому 55-70% прострочених кредитів у національній валюті – це середньострокові кредити. Від 2% до 12% займають довгострокові і до 35% – короткострокові кредити.

На іноземну валюту припадає близько третини як наданих, так і прострочених кредитів. При цьому, серед наданих 30-40% строком до 1 року, 45-60% строком від 1 до 5 років, і до 15% кредити строком понад 5 років. Протягом 2010-2012 рр. простежується зменшення питомої ваги кредитів, наданих в іноземній валюті. Серед прострочених кредитів в іноземній валюті на короткострокові у 2009–середині 2011 рр. припадало 35-50%, а з середини 2011 – до 15%. Однак зросла частка середньострокових прострочених кредитів: від 35-50% у 2009–2010 рр. до 60-85% у 2011–2013 рр. Частка довгострокових серед прострочених кредитів в іноземній валюті до березня 2012 р. була в межах 5%, однак протягом подальшого року,

до квітня 2013 р., коливалася від 23% до 31%, а подекуди і вище.

Наведені статистичні дані дозволяють зазначити, що у кредитуванні вітчизняних сільськогосподарських підприємств комерційними банками поступово зменшується доларизація. З 2010 р., з початком подолання світової фінансової кризи, понад 75% кредитування здійснюється у національній валюті. Тим не менш еквівалент суми залишків коштів по кредитах, наданих в іноземній валюті, протягом 2012–2013 рр. перевищує 10 млрд грн, що є вдвічі більшим, ніж у середині 2008 р. Тоді як сума залишків коштів по кредитах, наданих в національній валюті за цей же період змінилася з 15-16 млрд грн у 2008 р. до 24-26 млрд грн у 2012–2013 рр.

Таким чином, простежується зменшення вартості активів комерційних банків, які падають під подвійний ризик: і кредитний, і валютний. Однак збільшення суми і частки прострочених довгострокових кредитів в іноземній валюті у 2012–2014 рр. потребує розробки більш дієвих заходів кредитного ризик-менеджменту, а також нових менш ризикових інструментів довгострокового кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

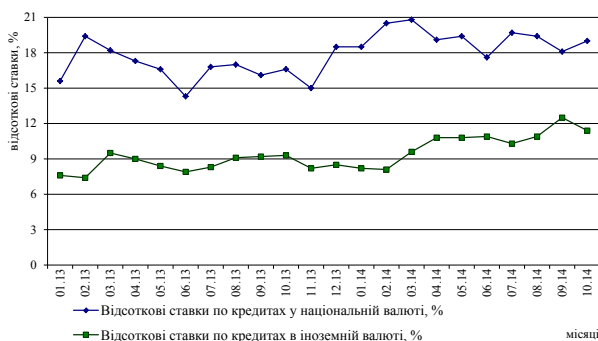
У той же час найбільш проблемними протягом усього досліджуваного періоду були середньострокові кредити в національній валюті, суми яких і питома вага у всіх прострочених теж є найбільшими (рис. 2). Тому під час розробки заходів мінімізації кредитних ризиків комерційні банки мають враховувати цей факт і вимагати за ними заставне майно вищої вартості, або ж більш надійні гарантії та поруки. При цьому вартість надання гарантії по середньострокових кредитах теж може бути вищою, ніж по інших кредитах сільськогосподарських підприємств.

Отже, основними кредиторами сільськогосподарських підприємств залишаються комерційні банки. При цьому деякі з них сприймають підприємства АПК, у тому числі й сільськогосподарські, як такі, що можуть зберегти стійкість за умов погіршення стану фінансової системи, або й підвищити її при збільшенні частки сільгосппродукції у структурі експорту України. Однак більшість відмовлялася від агрокредитування.

Зокрема, як зазначалося раніше, під час дії урядової програми підтримки кредитування сільськогосподарських підприємств через механізм компенсації відсоткової ставки, зокрема у 2004–2008 рр., близько 100 банків України надавали кредити сільгосптоваровиробникам [6]. Однак внаслідок згорання зазначеної програми та загострення кризових явищ останніми роками активно кредитують сільгосп підприємства до 10 банків. При цьому обсяги кредитних ресурсів, що залучені сільськогосподарськими підприємствами суттєвого зменшення не зазнали, а подекуди й зростають (рис. 1).

Так, за даними Національного банку України та Міністерства аграрної політики та продовольства, кредити сільськогосподарським підприємствам України у другій половині 2014 р. становили понад 53 млрд грн [5]. При цьому щомісяця залучалося від 6 до 8,5 млрд грн нових кредитів, серед яких від 50% до 80% – кредити в національній валюті. Варто зазначити, що близько 72% нових кредитів є короткостроковими, 18% – середньостроковими, і лише 10% – довгостроковими.

Середньозважені відсоткові ставки по нових кредитах, наданих банками сільськогосподарським підприємствам у 2014 р. зросли, порівняно з 2013 р., і коливалися у межах 18-20% по кредитах у національній валюті та 8-12,5% в іноземній (рис. 3). Однак фактично відсоткові ставки по кредитах банків дещо різнилися. Так, короткострокові кредити у національній валюті надавали сільськогосподарським підприємствам переважно під 23-25% у 2014 р., тоді як ще у 2013 р. – під 19-22%, а в іноземній валюті – до 12% річних. За середньо- та довгостроковими кредитами ставки були на кілька відсоткових пунктів нижче. Таким чином, простежується загальна тенденція підвищення вартості фінансових ресурсів для кредитування сільськогосподарських підприємств. Така тенденція суперечить необхідним умовам розвитку агрокредитування з дотриманням вимог підвищення доступності кредитних ресурсів прийнятної вартості та з оптимальним рівнем ризику, що висвітлені у зарубіжних джерелах [7-10].

Рис. 3. Відсоткові ставки по нових кредитах, наданих банками сільськогосподарським підприємствам України, у % річних

Джерело: складено автором за даними Статистичного бюлетеня НБУ

У той же час дещо скорочуються обсяги кредитування у розрізі банків і підприємств окремих регіонів. Банки, які продовжують кредитувати сільгосптоваровиробників, підвищують вимоги до надійності позичальників, якості та ліквідності застави, більш ретельно перевіряють проектну документацію та фінансову звітність, застосовують індивідуальний підхід до кожного позичальника, однак більшою мірою кредитують своїх постійних клієнтів. Як кре-

дитори, так і позичальники надають перевагу короткостроковим кредитам на поповнення обігових коштів і фінансування виробничого циклу, тоді як довгострокові інвестиційні кредити стають менш пріоритетними.

На сучасному етапі лідерами серед банків, що кредитують сільськогосподарські підприємства є Райффайзен Банк Аваль та Credit Agricole Bank. Крім цього активними учасниками є ProCredit Bank, Kredobank, OTP Bank, Укресімбанк, Ощадбанк, ПриватБанк, Банк «Фінанси і кредит» і Банк «Київська Русь». Планує долучитися до агрокредитування KGS Bank за рахунок коштів, залучених на фінансовому ринку Євросоюзу.

У більшості випадків кредитні послуги банків є подібними, однак дещо різняться вартість, період розгляду заявки та прийняття рішення, вимоги щодо забезпечення та підходи до кредитного аналізу, віддаленість банку від позичальника. Більш специфічні пропозиції можна зустріти у банків-лідерів, як завдяки обсягам наявних ресурсів і довготривалому досвіду роботи на ринку агрокредитування, так і внаслідок співпраці з міжнародними кредиторами. Найбільш поширеними серед кредитних послуг комерційних банків для сільськогосподарських підприємств є кредитні лінії, короткострокові кредити на поповнення оборотного капіталу, середньострокові кредити на придбання сільгосптехніки та обладнання, а також овердрафт.

Поступово набувало популярності інвестиційне кредитування, фінансування проектів і постімпортне фінансування, гарантії, акредитиви, кредитування на основі векселів, лізинг і факторинг. З метою розвитку останніх окремі банки, зокрема Райффайзен Банк Аваль та OTP Bank, створюють дочірні лізингові компанії, а подекуди й факторингові. Однак через кризові явища у 2014 р. різко скорочується фінансування інвестиційних проектів, а також попит і пропозиція довгострокового кредитування. Більшість банків фактично надають кредити на поповнення обігового капіталу.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що комерційні банки є основними кредиторами вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Протягом 2001–2014 рр. обсяги банківського кредитування сільськогосподарських підприємств, загалом, зростали. Скорочення спостерігалось лише у 2009 р. та другій половині 2014 р. через кризові явища у вітчизняній економіці та фінансах, зокрема.

Результати дослідження показали, що у розрізі строків серед наданих кредитів близько половини є короткостроковими, до 40% – середньостроковими і лише близько 10% – довгостроковими. У розрізі валют переважають кредити в національній валюті, а лише серед довгострокових – в іноземній. Однак питома вага кредитів в іноземній валюті зменшується, особливо з 2009 і другої половини 2014 рр., що зумовлено девальвацією національної валюти.

Аналіз проблемної заборгованості засвідчив порівняно високий рівень своєчасного і повного виконання боргових зобов'язань сільськогосподарськими підприємствами. Питома вага сільгоспідприємств у всіх прострочених кредитах становила в середньому 5% і зростала лише у 2009–2010 рр. і другому півріччі 2014 р. за рахунок кредитів в іноземній валюті через коливання курсу валют.

Встановлено, що протягом досліджуваного періоду на порядок скоротилася кількість банків, які кредитують сільгоспідприємства, – нині близько 10 банків. Це переважно іноземні банки, банки з іноземним капіталом та системні вітчизняні банки, що зумовлено їхньою здатністю залучати капітал на довготривалій основі та за нижчою вартістю, а також вищим рівнем ризик-менеджменту.

Визначено, що розвиток банківського кредитування сільськогосподарських підприємств стримується зростанням плати за кредит, зокрема до 20-25% по кредитах в національній валюті та 13% – в іноземній. Отже, зниження вартості капіталу, розробка нових кредитних інструментів і послуг, з урахуванням специфіки агровиробництва, та удосконалення наявних підходів ризик-менеджменту сприятимуть подальшому розвитку банківського кредитування сільськогосподарських підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексійчук В.М. Кредитне обслуговування АПК : досвід та напрямки розвитку / В.М. Алексійчук. – К. : ІАЕ УААН, 2009. – 92 с.
2. Гудзь О.Є. Дієвість кредитного механізму щодо розвитку продуктивних сил аграрного сектора економіки України в умовах викликів та запитів сьогодення [Електронний ресурс] / О.Є. Гудзь – Режим доступу : http://agrofin.com.ua/files/gudz_43.pdf.
3. Дем'яненко М.Я. Особливості фінансових відносин в аграрному секторі економіки [Електронний ресурс] / М.Я. Дем'яненко // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 9(33). – Ч. 1. – 2012. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal///Soc_Gum/En_oif/2012_9_1/45.pdf.
4. Непочатенко О.О. Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств : [монографія] / О.О. Непочатенко. – Умань, 2007. – 456 с.
5. Статистичний бюлетень НБУ (електронне видання) [Електронний ресурс] : за даними Національного банку України – Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
6. Філімонова О.Б. Банківське кредитування сільськогосподарських підприємств: становлення та перспективи подальшого розвитку / О.Б. Філімонова // Агробізнес: проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку : [колективна монографія] / За заг. ред. Г.Є. Жуйкова, Я.В. Сухій, В.С. Ніценка. – Книга 2. – Одеса : ТОВ «Лерадрук», 2012. – 656 с. – Ст. 389-402.
7. Basel II: Revised international capital framework [Електронний ресурс] : за даними Базельського комітету з банківського нагляду – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbsca.htm>.
8. Glantz, Morton. The banker's handbook on credit risk: implementing Basel II. / Morton Glantz, Johnathan Mun. – New York : Elsevier Inc., 2008. – 420 p.
9. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards [Електронний ресурс] – За даними Basel Committee on Banking Supervision. – Режим доступу : www.bis.org/publ/bcbs128.pdf#frames=1.
10. Swinnen J.F.M. Agricultural credit problems and policies during the transition to a market economy in Central and Eastern Europe [Електронний ресурс] / Swinnen J.F.M., Gow H.R. – Режим доступу : http://www.ruralfinance.org/fileadmin/templates/rflc/documents/1217526012269_agricultural_credit_problems_in_ECA_region.pdf.
11. Wright Ivan. Bank Credit and Agriculture under the National and Federal Reserve Banking systems. – McGraw-Hill Book Company, Inc., New York, 1922. – 341 p.